

ХОЛАНДИЯ

„ROETICA“, Амстердам, 1971, кн. 2

Валтер Бенямин (1892—1940) е сред онези мислители на по-новото време, чиито идеи трайно занимават съзнанието на вече цяло поколение литературоведи, културисторици, философи. Затова в рецензираната книжка на холандското академично списание „Поетика“ предизвиква особен интерес изследването на Карлхайнц Ширле от Бохумския университет „Валтер Бенямин и изживяването на четенето“.

Подчертава се, че сам Бенямин не е създавал своя теория на четенето. Ала неговото критическо и есеистично творчество като някое друго през XX в. свидетелства за това, как четенето може да означава осмисляне и преработване на текста до степента на едно най-висше съзнание. Тъй както Монтен стои в началото на съвременната история и практика на четенето като един неуморен читател, готов да се впусне в изживяването на литературния текст, така и Бенямин стои в края на тази история, отбелязва авторът. Днес, когато произведенията на Бенямин не само че не са вече непознати, но се радват на почти моден интерес, вниманието закономерно се привлича от особеностите на Бенямин като читател.

За да развие своята теза, авторът приважда някои предварителни наблюдения. Той смята, че в епохата, когато книгата все още е съществувала във вид на ръкопис, четенето се е извършвало главно в рамките на някаква институция: църква, университет, съдилище и пр. Едва с поврата, настъпил с книгопечатането, възниква самотният, освободен от институциите читател, какъвто познаваме в лицето на Монтен. Самотното четене може да бъде акт на редуциране и стереотипизиране, когато читателят се стреми да превъзмогне своята самота, а и самата книга е създадена с цел да премахва чувството за фундаментална самота. Но читателят може и да се впусне в приключението на самотното четене, да превърне текста в съсъд на някакъв потенциален смисъл, който той открива самостоятелно. Така историята на съвременното четене протича сред напрежението между институционалното и „маргиналното“ четене, които постоянно се противопоставят едно на друго, отбелязва авторът.

Възникването на херменевтиката в областта на теологията, а по-късно в областта на юриспруденцията и на филологията, може да се схваща като опит да се предпазят централните институции на словесността от опасностите на индивидуалното четене, като същевременно направят неговите форми удобни за институционалната практика. Така погледнато, продължава авторът, херменевтиката не е нищо друго освен теория на институционалното четене, която е открита за изживяването на маргиналното четене и все пак се предпазва от него.

Като читател Валтер Бенямин е дилематичен, маргинален, всичко онова, което е отдалечено, забравено, неудостоено с внимание или пък онемяло от прекалено голямо внимание. Като син на антиквар Бенямин е бил страстен колекционер на редки книги. За това свидетелствува статията му „При разпокаването на моята библиотека“ (1931). Бенямин се е стремил постоянно да посвежда усилията си на такова четиво, което е недостъпно за средния читател. Той сякаш открива ново изкуство на четенето. Но стремелът му към маргиналното и отдалеченото от всекидневната практика не е бил самоцелен. Той се е подхранвал от надеждата, че тъкмо в това стоящо извън общото ползрение четиво могат да се открият образци на изживяване, които да се превърнат в центрове на собствения опит и изживяване. В страстността на това търсене при Бенямин има нещо от страстта на мистика, който се отдава на собственото си изживяване, смята авторът. За Бенямин четенето представлява озаряване на текста, а оттам и озаряване на света, а също и озаряване на собственото Аз.

Валтер Бенямин никога не се е ползвал от поддръжката на някоя институция. Въпреки че за известно време е мислил да се хабилитира с основното си съчинение „Пролог на немската трагедия“ (1923—1925), той не е успял да намери университет, в чиито рамки това изключително, неповторимо по своята спекулативна сила произведение да добие институционално значение. Като читател Валтер Бенямин е трябвало да се уповава единствено на себе си. Четенето е било за него средство за изживяване, също за намиране на достъп до затрупаните извори на човешкия опит. Така в есето си „Озънаваща или спасяваща критика“ Юрген Ха-

бермас посочва, че всички съчинения на Бенямин кръжат около понятието за изживяване и житейски опит. Но тук е нужно едно по-точно определение, смята авторът: за Бенямин изживяването и житейският опит не са непосредствени, а представляват словесно, опосредствувано чрез знаци изживяване и житейски опит. Текстът е привилегирована територия на изживяването, което достига до своята най-висока осъзнатост, когато самото се превърне наново в текст. Диренето на действителност се превръща при Бенямин в дирене на изживяване в света на литературата. В една епоха, която според Бенямин живее под знака на упадък на изживяването и на самата способност за изживяване, литературата предлага оазиси на спасеното изживяване, както и свидетелства за застрашаващите го опасности, отбелязва авторът.

Всеки читател се намира в някаква ситуация, ала не всеки притежава съзнание за тази ситуация. Валтер Бенямин, който в разгърсването от кризи европейско буржоазно общество между двете световни войни е водил винаги застрашено, маргинално съществуване, е притежавал най-изостреното съзнание за тази ситуация, подчертава Карлхайнц Щирле. В своите четива Бенямин е дирил изживяване, което да отхвърли собствената му действителност. В същото време обаче, живеейки във все по-безнадеждни социални условия, той е търсил в четивата си някаква надежда, чиято есхатологична мощ да разчупи рамките на настоящето.

Авторът посочва, че общуването на Бенямин с книгите е започнало от най-ранно детство. Спомените му за първите четива през живота му се превръщат в своеобразен фон на зрелия му читателски опит. В есето си „Детство в Берлин от края на XIX в.“ Бенямин разкрива някои шокови моменти в ранните си изживявания със словото, които го обличават по дух с автора на „В търсене на изгубеното време“. Бенямин си спомня какво неизлично впечатление му е направила кутиятата с букви, които децата редят на дървени табли, за да съставят определена дума. Това възникване на словото пред очите на изуменото дете съпровожда Бенямин като основно изживяване през целия му по-нататъшен живот. Както за Пруст, така и за Бенямин търсенето на загубеното време е идентично с търсенето на загубеното изживяване от четенето. И това изживяване може да бъде спасено единствено в спомена. Затова Бенямин отново и отново се опитва да възкреси онези ранни моменти в живота си, когато за първи път е изпитал върху себе си мощната власт на словото. В неговото съзнание споменът за първите букви се свързва с представата за снежна буря — буквите наподобяват снежинки, които постепенно покриват цялата земя.

В това възприемане на словото и литературата има нещо ексцентрично, подчертава ав-

торът. В голямото си есе „Разказвачът. Наблюдения върху творчеството на Николай Лесков“ (1936) Бенямин противопоставя разказвача на романиста и определя отношението на читателя към разказа и към романа. Той пише, че в своята самота читателят на романа възприема текста по-ревностно от всеки друг. Този читател е готов да обсеби текста без остатък, да го поглъне и унищожи, тъй както огънят поглъща цепените в камината. Напрежението, което преминава през романа, напомня въздушното течение, раздвижващо пламъка в пещта.

Авторът на статията посочва, че през целия си живот Бенямин е дирил форми на четенето, които да възстановят при новите условия онова първоначално изживяване на „пълно потапяне в текста“, каквото той е имал в детската игра с нареждането на букви. Така той открива пътища на читателския опит, които преди него са били непознати. Подхранано от силата на спомена, четенето придобива при Бенямин особена свежест и дълбок смисъл. За Бенямин текстът е нещо по-различно и нещо повече от линейността на неговото семантично значение. Той е съсъд на изживяването. И едва когато това изживяване се превърне в слово, то е „спасено“, може да се превърне в източник на ново изживяване. За Бенямин езикът е едновременно семантичен инструмент и медиум за присъствието на знаци, които той нарича „миметични знаци“. Миметичната мощ на знаците е за Бенямин основна даденост на езика. В малкото си есе „За миметичната способност“ (1933) Бенямин полага началата на една теория на „несетивната прилика“, т. е. на приликата между изразеното и неговия израз.

Така Валтер Бенямин, посочва авторът, от различна гледна точка се е стремил да постигне едно „нелинейно“, пълноценно отношение към четенето. И този стремеж е намерил своето отражение в собственото му критическо творчество. Още в младежкото си съчинение „Две стихотворения на Фридрих Хьолдерлин“ (1914—1915), което е написал на двадесет и две годишна възраст, Бенямин демонстрира един прочит, който надхвърля линейността на елементарното четене. Според него всяка творба притежава своя собствена „вътрешна страст“ на самоутвърждаването, която се изплъзва на чисто научното наблюдение. Но тя се разкрива само на читателя, който е способен да се отдаде страстно на заложеното в текста изживяване. Самият Бенямин като читател, заключава авторът, който е пристъпвал към литературното произведение с най-голяма надежда, е успявал да изрази с думи тази вътрешна страст на текста. И тъкмо това придава на приключението на самотното четене съвсем особена, по-различна от научното знание стойност.

В. К.